Novíciusnapló

Novíciusnapló

Széles Tamás Elréd O.P.R. © 2022

A borító grafikája © Kovács Sándor alkotása.

Ingyenes, elektronikus kegyességi kiadvány.

Előszó

Ez egy novíciusnapló, ókatolikus szerzetesi formációm alatt összegyűlt gondolataimat gyűjtöttem benne össze. Valami szép és emelkedett előszót szerettem volna hozzá írni, aztán a minap egy papírstóc alján egy kézzel írott lapot találtam, amit tizenötéves koromban írtam. Már nem is emlékeztem rá. Elolvastam, és most harmincöt évvel később, ötven évesen megértettem, hogy az egész életem ez a lelki program, konvergáló lelki mozgás, mely az *egy* felé halad. Előszó gyanánt ezt a kamaszkori pillanatfelvételt adom közre.

»Azt hiszem, kétfelé bonthatom magamat: az egyik a „létező" formám – ld. Széles Tamás és tartozékai, kora, korszaka, iskolái, pajtásai, családja, játékai... kategóriáim; s a másik az, amiről nem tudok, tudását halogatom, megismerése nehezebb, mint megmászni a Kilimandzsárót, a „láthatatlan". A kettő két (egymástól talán függő) pályán mozog, s a találkozásuk lehetősége adott, szinkronba azonban talán soha nem kerülnek. Ez a baj. Hogy mégis ezt elérhessem, utakon járok, ténfergek össze-vissza, s az utak lehetősége is végtelen. Tehát a végtelen pontok közül *egy*hez a végtelen *egy* útja vezet. A kérdés: hogyan juthatok el a végtelen ez egy pontjába, az egy úton, ha sem a pontot, sem az utat, sem saját magamat nem tudom meghatározni, koordinátáinkat rögzíteni? Magyarán: én, a nem tudom, ki; nem tudom honnan; nem tudom, mi módon; nem tudom, hová akarok eljutni. A célról és az útról csak fiktív elképzelésem, fogalmam lehet. Ennyi bizonytalanság alatt össze kellene roppanni, de mégis besüt az ablakon valami halvány reménysugár, a sejtelem. Hogy érzem magamat, valahol messze, az univerzum partjain, érzem, hogy valahol magamtól nagyon távol lehetek (létezésem ez idő szerint nagyon-nagyon valószínű). Valahol kell lennem!«

Széles Tamás Elréd O.P.R.

Clairvauxi Szent Bernát ezt írta: „Dolgozni, szerényen félrevonulni, szegényesen élni, íme, ezek a szerzetesek díszes jelvényei, ezek nemesítik meg a kolostori életet...” (RBen 7)

Valójában ilyen egyszerű a ciszterci lelkiség, s ez még csak nem is kötődik kolostorhoz, ez bárki által, bárhol, bármikor megvalósítható. Összekapcsolni az egyszerű, galileai módon puritán lelkiséget és szent liturgiát a kétkezi munkával annyit tesz, mint élhető egységbe szerkeszteni a teremtett világban zajló cselekvést és az anyagtól független szellemiséget.

A *minoritás* – az evangéliumi utalásokon túl[1] – konkrét társadalmi kategória volt a maga korában. A kora-középkori *Baumgartenbergi Formularium* szerint a *personæ minores*, vagyis a *kisebb személyek* a kereskedők, polgárok, iparosok, kézművesek voltak, továbbá mindazok, „akik semmiféle méltóságot nem viselnek". A szerzetesi szegénység és egyszerűség egyúttal a gazdagság kritikája: „Jaj nektek gazdagok, ti már megkaptátok vigasztalásotokat, a mennyei jutalmat már nem érdemlitek."[2] Szent Bernát következetesen kiállt Jézus értékrendje mellett, aki az élő hit és kegyelem egyik legnagyobb akadályát a gazdagságban látta (Mk 10,25).

1 Mt 11,11; 11,25; 25,45; Lk 9,48; 10,21; 22,26; stb.
2 *Nativitate Domini sermones*, 3. n. 5. – PL 183, 783.

Jézus azt mondta: „legyetek tökéletesek, mint ahogy a ti mennyei Atyátok tökéletes” (Mt 5,48), ami szerintem az Ő mennyei humoráról árulkodik, s amit sajnos a kereszténység szó szerint értelmezett, ezért a perfekcionizmus kergetésébe bocsátkozott. Én úgy látom, a helyes értelmezés egyfajta törekvés, hogy mindennapjainkban mennyei minőségű gondolatokkal, tevékenységekkel foglalkozzunk. Ez emeli mulandó életünket a mulandóság fölé. Szent Bernát ezt így fogalmazta meg: „Életmódunkban való következetes kitartásunk az isteni örökkévalóság visszatükröződése.”[3]

3 *Sermones de Diversis*, 111. n. 7. – PL 183,1232.

Egyedül Isten tökéletes (Préd 2,24; Zsolt 18,31), hiszen a teljesség, a hiánytalanság, a megosztottság nélküliség csak rá jellemző. Amikor az Ószövetség az ember tökéletességéről beszél, például: „Én vagyok a Mindenható Isten: járj előttem, légy tökéletes..." (Ter 17,1), akkor a héber *tamim* kifejezést használja, melynek jelentése *teljes*, *ép*, *őszinte*, *hiba nélküli*, *feddhetetlen*, *hiánytalan*, ám a kifejezésnek nincs erkölcsi vonatkozása. A tökéletesség a biblikus zsidó gondolkodásban a hit, bizalom *hiánytalanság*át, csorbítatlanságát jelenti, nem erkölcsi minőséget.[4] Az ember csak Isten végső színelátásakor osztozhat az ő tökéletességében, de földi zarándokútja során aligha, mert egész egyszerűen akármit csináljon, mindig tökéletlen marad.

Akkor hogyan értelmezzük Jézus szavait? Semmiképpen se szó szerint. Épp mert tudjuk, hogy saját erőfeszítéseink által jottányit sem juthatunk közelebb Isten tökéletességéhez, teljes mértékben rá kell bíznunk magunkat Isten segítő és megszentelő kegyelmére. Mert amilyen mértékben képesek vagyunk befogadni a kegyelmet, olyan mértékben vagyunk képesek részesedni Isten teljességéből.

4 Hertz, J. H., *Zsidó Biblia*, I., Budapest, EMIH 2013., 145.

Meggyőződésem szerint – miközben a ciszterci lelkiségnek vannak jól definiálható és a bencés regulából következő saroktételei –, nem lehet egyértelmű lelki receptet adni. Aki Krisztus szorosabb követésére akarja szánni magát, annak minden további okoskodás vagy latolgatás nélkül egyszerűen fejest kell ugrania a kegyelembe, és rábíznia magát Istenre. Nem tudom máshogy érteni Szent Jakab szavait sem: „...hogy minden fogyatkozás nélkül tökéletesek és hibátlanok legyetek" (Jak 1,4), vagyis engedjük, hogy tökéletlen emberi mivoltunkat felemelje és megszentelje Isten minden értelmet meghaladó kegyelme. Mert ahogy Szent Pál tanúskodik róla, Krisztus szeretete, kegyelme és békéje „minden értelmet meghalad" (Fil 4,7; 2Kor 10,5). Az ember csak akkor juthat el a teljességre vagy tökéletességre, ha képes Krisztussal meghaladni az értelem szűk korlátait is: „...a hit által (...) megismerhessétek Krisztusnak (...) szeretetét is, s beteljetek Isten egész teljességével." (Ef 3,19) A józanság és az értelem egy ponton elfogy, s nem marad más, mint az intuíció és a határtalan bizalom.

Ezért számomra a ciszterci spiritualitás egyik fontos momentuma a lemondás minden erőlködésről, erőfeszítésről, vágyódásról és szándékról, különösen pedig bármilyen érdemszerző cselekedetről és gyakorlatozásról. Meglátásom szerint *Kempis Tamás* technikája itt érvényét veszti: „önmagunk legyőzése, az, hogy naponta jobban erőt vegyünk önmagunkon, és így valamit gyarapodjunk a jóban." (Krisztus követése, III/2.)

Nem tudok és nem is akarok többé harcolni sem önmagammal, sem másokkal, hanem igyekszem szeretni – mindenkit, mindenkor, mindenhogy, még önmagamat is. „Szeresse magát, mert van benne jóra való hajlam, de ne szeresse a benne lévő hitványságot. Vesse meg önmagát hitványsága miatt, de ezen a címen nem vetheti meg a többi természetes és jó tulajdonságát."[5]

5 Blaise, Pascal, *Az ember nagysága és nyomrúsága*, 71.

Jézus mindenki számára megközelíthető volt és nem vonult el a hétköznapi falusi, kisvárosi környezetből.[6] A ciszterciek kolostorban élik életüket, ám mi, mai ókatolikus követőik több féle formában élhetjük meg a szerzetesi lelkiséget. A „Mönch in der Welt" (szerzetes a világban) számunkra ugyanazt jelenti, mint Jézus számára az emberek között járni: kimenni a világba, az emberek közé, dolgozni, imádkozni, segíteni a szegényeket, testünkkel-lelkünkkel hirdetni az örömhírt, és figyelmen kívül hagyni a világi gazdagságot és hívságokat. A kovász csak úgy dagaszt, ha belekeverik a tésztába. Ha mi vagyunk a kovász, akkor a tészta a világ.

6 Megtehette volna, hogy követi Keresztelő Szent János példáját és a pusztában marad, nem vegyül a lakosság közé, de Ő épp ellenkezőleg cselekedett.

Amit suta szavaimmal felvázolni igyekszem, az *unio mystica* vagy *conjunctio oppositorum* száraz változata. Egység és egyesítés: testet a lélekkel, a világosságot a sötétséggel, az időt az örökkévalósággal. Nem oktalan beszéd ez, hanem személyes életprogram. Mert rá kellett ébrednem, hogy az ellentéteket – akár saját benső elentéteimet – csak úgy tudom feloldani, ha komolyan veszem őket, elfogadom létezésüket és integrálom valamennyit. Szerintem ez az, amit Krisztus békéjének neveznek (Jn 14,27).

Az édenkert egykori egységének megtörése után a kapuba állított két kerub a *félelem* és a *vágyakozás* megtestesítője. Ezek akadályozzák meg, hogy az ember újra visszataláljon az egységbe, s ezek a kerubok a tudattalanból merítenek erőt lángpallosaik emésztő tüzéhez. Hát még ha a radikális egyszerűség, engedelmesség és tisztaság útjára lép valaki!

Ezeket a támadásokat nem lehet kivédeni és nem szabad harcolni velük, hanem higgadtan, türelemmel és ellenségszeretettel (Mt 5,44) kell feléjük fordulni, hiszen a legnagyobb ellenségeink nem a külvilág kísértései és próbatételei, hanem azok a vágyak és félelmek, amelyeket mi állítunk saját magunk elé. A szerzetesség útja béketeremtés kívül és bévül. Így a kerubok helyét egyszer talán felválthatja a szeráf.

A ciszterci lelkiség egyik fontos ismérve az *emlékezet*, *megemlékezés* (*recordatio*), amitt *Le Goff* „áhítatos emélkezésnek" nevez. Clairvauxi Szent Bernát erről így írt: „Ebben a három dologban áll ugyanis a belső megújulás: az irányulás helyes mivoltában, az érzelem tisztaságában, és a jó cselekedetre való visszaemlékezésben."[7]

Amikor kísértésekkel küzdünk vagy saját fantáziánk felnagyítja gyarlóságainkat, csak az segít, hogy szándékainkat tisztán megőrizzük és visszamelékezzünk azokra az időszakokra, amikor Istennel való kapcsolatunk kiegyensúlyozott és harmonikus volt, amikor nem nélkülöztük Krisztus lelki társaságát. Az emlékezet a szerzetesi élet egyik fontos és szükséges lelki eszköze.

7 *A kegyelemről és a szabad elhatározásról*, 135.

Gyermekkorom meghatározó és különösen kedves élménye volt, amikor a hozzánk közel eső ferences plébániatemplomban ücsörögtem. Leginkább akkor szerettem ott időzni, amikor egyedül lehettem a padban. Elnézelődtem, és egész egyszerűen gyönyörködtem. Persze nem a szobrok szépsége vagy a Molnár C. Pál freskók tetszettek. Lelki gyönyörűség volt.

Most, ötven évesen arra jöttem rá, hogy valójában oda jutottam vissza, ahonnan elindultam. Gyermekként teljes egységben voltam Istennel, csak ennek gyerekfejjel nem voltam tudatában, és ahogy egy gyermeknek természetes az, ahogy apja és anyja szereti és gondoskodik róla, úgy nekem is természetes volt, hogy mennyei Atyámmal bensőséges kapcsolatom volt. Aztán az élet elidegenített ettől a kapcsolattól, és több évtized után végre visszataláltam ebbe a gyermeki kapcsolatban. Nekem ezért olyan fontos, amit Jézus mond: „Engedjétek hozzám jönni a kisgyerekeket, és ne akadályozzátok őket, mert ilyeneké az Isten országa." (Mk 10,14)

Clairvauxi Szent Bernát Isten egyik tehetséges trubadúrja volt. *Joseph Campbell* szerint a nyugati kultúrában a trubadúrok voltak az elsők, akik a szerelemről úgy beszéltek, ahogy mi manapság, vagyis személy és személy közti kapcsolatként. Bernátnak, Isten és az engedelmesség szerelmesének varázslatos ösztöne volt arra, hogy ezt a tapasztatát trubadúr lángolással, személyes kapcsolatként énekelje és honosítsa meg. Himnuszai éppoly forrók és tüzesek, mint egy-egy szerelmeslevél, mert lángoló szenvedély fűti őket. Más szentek mellett Bernát tanított meg minket arra, milyen a spirituális szerelem.

Hadd idézzem Szent Bernát szerelmes szívét:

„Jézus, szivünknek édese,
élet forrása s lényege,
végső boldogságot Te adj,
keres szivünk, velünk maradj.

Te vagy nekünk az ismeret,
tükrünk örök tekinteted,
téged keresve ég szivünk,
s annak tüzén lobog hitünk."[8]

8 St. Bernardus Claravalliensis, *Jubilus de Sanctissimo Nomine Jesu*, II.

Jézus senkitől sem zárkózott el. Bizalommal fordult a főtanács tagjaihoz (Jn 3,1), beszélt az írástudókkal (Lk 10,25), a zsinagógai elöljárókkal (Mt 9,18), a királyi tisztviselővel (Jn 4,46), a római légiós tiszttel (Mt 8,5), a másvallásúakkal (Mt 15,21; Jn 4,9), a gazdaggal, a szegénnyel, a bűnössel, sőt – ami akkor igencsak megbotránkoztatónak számított – még a szamaritánus asszonnyal is kettesben, négyszemközt váltott szót (Jn 4,27), ami legalábbis gyanakvásra, ha nem mindenféle szóbeszédekre adhatott okot. Ha Ő nem fordult el senkitől, akkor hogyan lehet bennem ennyi gőg másokkal szemben?

Ahogy Jézus előnyben részesítette a betegeket és a bűnösöket, úgy a benedeki regula is különös törődést ír elő a betegekkel és idős tesvérekkel kapcsolatban. Vagyis ciszterciné lenni a legnyíltabb, mindenki felé egyformán forduló kommunikációra kötelez, nyíltszívűségre, őszinteségre, nyíltságra, egyenlő bánásmódra. Akkor is, ha ez manapság se nem divat, se nem kifizetődő. Akkor is, ha ez rettenetesen nehezemre esik.

Hétköznapi értelemben – és sajnos még a kereszténységben is – a szentet, a szentséget a tisztával, a tisztasággal azonosítják. Pedig ez téves. A tiszta a tisztátalan ellentétpárja, a szent pedig a profáné, vagyis a világié, a köznapié, azé, ami nélkülözi Isten közelségét vagy közösségét. A szentnek valójában semmi köze nincs a tisztasághoz, sem szexuális, sem erkölcsi értelemben. A megszentelés, megszentelődés azt jelenti, hogy valaki, szemben a világ dolgaival, Istennek adja, szánja, szenteli magát. Egészen biztos vagyok benne, hogy több szentség szorult egy hívő fiatalemberbe, aki párkapcsolatban él egy lánnyal, akit teljes szívével és lényével szeret és vele akarja majd leélni az egész életét, mintsem egy parázna papba vagy szerzetesbe. Ez viszont azt jelenti, hogy bárki és mindenki szent, aki teljes szívvel tud szeretni másokat és Jézus Krisztus tanítása szerint, az Ő hitében éli az életét. Itt az egyháznak nincs beleszólása a dolgokba, és nem szabad a hívők magánéletébe avatkoznia.

Sajnos nagyon sokan beleesnek abba hibába, hogy az Istennel való kapcsolatukat élményszerűnek akarják látni. Ez hiba, mert ha az embernek megadattak a lelki élmények, utána könnyen abba a csapdába eshet, hogy az élményt szeretné újra és újra átélni. Ilyenkor pedig már az élményt keresi és nem Istent. Azt a benső jó érzést, stabilitást, édes örömöt, békességet szeretné újra átélni, amit korábban, nem pedig a személyes kapcsolatot.

Mindig tudatosítani kell magunkban, hogy az egyéni érzéseink és élményeink jelentéktelenek. Az ember naponta akár öt-hat tudatállapotot is vált, vagyis az érzései és az élményvilága folyamatosan változik. Ha életvitelünkkel, a gondolkodásunkkal, a mindennapi törekvéseinkkel Jézus tanítása szerint cselekszünk, akkor az élmények többé nem lesznek fontosak. Ha kapunk valamilyen lelki élményt, akkor örüljünk neki. Ha pedig nem, az pont olyan jó. Isten üdvösséget ígért és nem romantikát.

Isten akarata... Úgy beszélünk róla – ahogy a Szentírás is –, mintha egy ember akaratáról beszélnénk. Pedig Istennek nincs ilyesfajta akarata. Mivel tökéletes, nem kell törekednie semminek a megszerzésére, s nem is lehetséges benne ilyesfajat vágyakozás. Vagyis Istennek tulajdonképpen nincs aktív akarata, legalábbi úgy nincs, mint ahogy nekünk van. Amikor az ő akaratáról beszélünk, akkor egy szimbólumot használunk.

Ez a szimbólum az isteni önközlésben való részesedésre és jótékonyságára utal, nem pedig konkrét vágyakozásokra. Amikor ezt olvassuk a Bibliában: „Az ugyanis Isten akarata, hogy megszentelődjetek; hogy tartózkodjatok a paráznaságtól" (1Tessz 4,3), akkor azt úgy kell értenünk, hogy Isten szentségében akkor vagyunk képesek részesedni, ha mindent arra és úgy használunk, ahogy a teremtésben rendeltetett. Vagyis a szexualitás a férj és a feleség vagy az egymást házassági minőséggel szerető pár szerelmének betetőzése, nem pedig eszköz a testi vágy kielégítésére. A paráznaság biblikusan nem általános szexuális értelmű, hanem konkrétan a házasság megtörésére vonatkozik, ahogy a Tízparancsolatban eredetileg megíratott: „Lo tinaf!" vagyis „Ne törj házasságot!" (Kiv 20,14).

Szent Bernát nem az apostolokat, hanem Jézus Krisztust akarta követni. Neki nem volt elég egyszerű tanítvánnyá lenni, hanem az Emberfiával akart teljes közösségben élni.

Krisztus – amennyiben lelki útként tekintek a „Krisztusságra" – mindennek az oka, a beteljesedése és az eredője. Bernát nem kevesebbet, mint a teljességet, a *teleiósziszt*[9] kutatta, elmélkedte, cselekedte és imádkozta: „Nem tökéletes az, aki nem akar tökéletesebb lenni. Mindenki annál tökéletesebb, minél nagyobb tökéletesség felé törekszik."[10]

9 *Gör.,* bevégzettség, beteljesedettség. „Legyetek tökéletesek [teleioi], miként a ti mennyei Atyátok tökéletes [teleiosz]". (Mt 5,48)
10 *Epistolae*, 34. n. 1. – PL 182, 47.

A tökéletességre való törekvés olyan lelki munka, mely soha az emberi életben nem érheti el célját. „Előbbrejutásunk titka, mint már emlékezetem szerint többször említettem, sohase higgyük, hogy már elértük a célt (...) szünet nélkül a jobbra kell törekednünk..."[11]; „amely pillanatban nem akarsz jobb lenni, abban a pillanatban megszűntél jó lenni."[12] Szent Bernát pontosan látta, hogy a gyarló ember nem lesz tökéletes, csak törekszik a tökéletesség felé. Egyetlen szabály van: soha nem szabad abbahagyni a keresést, soha nem szabad megállni a keresésben.

11 *Purificatione B. Mariae sermones*, 2 n. 3. – PL 183, 962.
12 *Epistolae*, 91. n. 3. – PL 182, 98.

Gondolkodtál valaha azon, hogy mi a boldogság? Annyira megszoktuk, hogy a boldogságot pillanatnyi vagy tartós jó érzések és kellemességek sorozataként értékeljük, hogy eszünkbe sem jut másképpen gondolni rá.

Ma reggel imádkozás közben ráébredtem, hogy boldog vagyok. Sétálva imádkoztam. Az égen épp egy aprótestű madárraj repült át fölöttem, a közelben egy fácánkakas hívóhangja hallatszott. A boldogság abban állt, hogy amint ezek a madarak teljes önazonossággal, bármilyen hátsó szándék nélkül, a teremtés rendjébe illeszkedtek a röptükkel és a hangjukkal, úgy én is ráébredtem, hogy az imádság az, amivel a teremtés rendjébe illeszkedtem abban a pillanatban, úgy ahogy ők. Az imádságom ekkor olyan magától értetődő és ösztönös volt, mint a madarak repülése vagy a fácán rekedtes kiáltozása. A boldogságot nem a pillanatnyi jó érzés vagy személyes öröm jelentette, hanem hogy a cselekedetem és a szándékom által önazonos voltam, dicsértem, magasztaltam, imádtam Istent, és az imám egybezengett a teremtés rendjével.

A hitben és lelkiekben való előrehaladást legjobban az integrált lelki egységre való törekvés támogatja, és a rendszeres imaélet. Iskolás dolog, de sajnos így van és tetszik, nem tetszik, ez van. Én is jobban örültem volna valami izgalmasabb vagy romantikus megoldásnak. Az a jó, ha semmit nem állítasz szembe egymással gondolkodásodban és lelkedben. Ha le tudsz szakadni a mindennapi polaritásfilozófiáról, és úgy imádkozol. Nagy áldás, ha a napi ritmusodat a benső egyensúlyból és nyugvópontból megfogalmazott imádságok ismétlődése határozza meg. Ezért elengedhetetlenül fontos a benső békesség és a zsolozsma szinergiája. A békesség megteremti a zsolozsma imatermét, a zsolozsma pedig megszenteli az imádkozó egész napját, megadja annak alapritmusát, lüktetését, lelki attitűdjét, és meghatározza a nap emberi és isteni minőségét. Igen, az ima a hívő ember minőségbiztosítási kötvénye.

Nyilván az lenne a legjobb, ha úgy tudnánk imádkozni, ahogy az első szerzetesek, vagyis napi nyolc imaórát mondanánk el. Sajnos ez a modern életmód mellett lehetetlen. De legalább az ébrenlét óráit úgy kellene beosztanunk, hogy reggel és este imádkozzunk. Ez nem csupán békességet és megnyugvást ad, hanem meghívja Istent az életünkbe, tevékenységeink, óráink, mindennapjaink részévé engedi lenni. Ez pontosan az, amit a mózesi törvény szeretett volna elérni az Ószövetségben. Ezért mondta Jézus, hogy nem törli el a törvényt, hanem beteljesíti, vagyis tökéletessé, hibátlanná, teljessé teszi. (Mt 5,17) Lám, megint belebotlom abba, hogy a tökéletesség nem erkölcsi kategória, hanem integritás.

Test és lélek. A Szentírás – különösen az újszövetségi levélirodalom – sokszor ellentétbe állítja őket. Ez már a görög filozófia, a hellén gondolkodás hatása volt. Szent Benedek Regulája józanul azt mondja, hogy a testet és a lelket úgy kell elképzelnünk, mint egy létra két szárát, melyen fokozatosan, fokról-fokra haladunk fölfelé (RBen 7). Személyiségünket nem megosztja a test és a lélek, hanem épp személyiségünk kapcsolja össze őket, és teszi spirituálisan járhatóvá.

A megaláztatások a legkellemetlenebb, de a legjobb pedagógiai eszközök (Lk 18,14). Sértődékeny ember vagyok, ezért fantasztikus lehetőségeket kapok Istentől, hogy átélhessem a tanítványságot. Amikor megsértődöm, az azt jelzi, hogy még dolgoznom kell a másik emberrel való kapcsolatomon, még nem tudom elfogadni az engem körülvevő valóságot és annak hatásait. Nem tudom elfogadni, hogy nem az én akaratom szerint alakul a világ folyása. A sértődés tényéből látom, mennyire nem szeretem a másik embert, mennyire képtelen vagyok elfogadni őt. Ha megértem, hogy a megaláztatás nem ellenem, hanem értem van, és képes vagyok megszeretni a megalázó helyzeteket, akkor meglelem a belső békéhez és boldogsághoz vezető utat! (Lk 9,48) „Egyedül az alázatos lélek szárnyalhat biztosan a magasba, nincs honnan lezuhannia".[13]

13 *Epistolae*, 393. n. 3. – PL 180, 352.

A lelki élet egyik egyszerű szabálya a *kutyaharapást szőrével*. Mondok egy példát.

Szent József számára nagyon komoly életkrízis lehetett, hogy Mária nem tőle várt gyermeket. Az angyali üdvözlet Józsefnek az elképzelhető legrosszabb hír volt, hiszen mindenki megszólta volna, ha olyan házasságtörő nőt vesz feleségül, aki nem tőle szül. Mária még akkor is házasságtörőnek számított, ha maga Isten volt Jézus „apja". Ebben a krízishelyzetben, amikor arra határozta el magát, hogy felbontja a jegyességét Máriával és szép csöndben elzavarja, álmot látott, melyben azt az utasítást kapta, hogy nevelje fel a gyermeket (Mt 1,18-25). Az angyali üdvözlet lélektani receptje valahogy így hangzik: – Nem a te gyermeked? Akkor szeresd úgy, mintha a tiéd volna, és neveld fel.

Vagyis a lelki krízisre többnyire maga krízis alapproblémája, alaptémája a megoldás.

Amikor kísértésekkel vagy elménket, vágyainkat rabul ejtő dolgokkal vagyunk elfoglalva, akkor Szent Józsefhez hasonlóan tudatosítanunk kell magunkban, hogy komoly feladatunk van azzal, amitől félünk, ami megijeszt minket. Foglalkoznunk kell vele, és magunkénak kell elismernünk. A Biblia ezt így formulázza: „bánjatok vele úgy, ahogy ő bánt másokkal" (Jer 50,29); és „engedd el adósságainkat, miképpen mi is elengedjük adósainknak" (Mt 6,12).

Clairvauxi Szent Bernát mondta, hogy az erények rendezett érzelmek. Vagyis az erények nem kifejlesztett szuperképességek, hanem a szív odaadó Istenszeretetének mellékhatásai. Ez is arra mutat, hogy az erények munkálása, vagyis az érzelmek rendezése nem történhet erőszakkal. Az érzelmeket kedvesen, mint egy dadus a kisgyermeket, türelemmel kell rendezgetni. Nem győzöm hangsúlyozni, hogy az Isten országával kapcsolatban semmiféle erőszaknak, szigornak, követelőzésnek, agressziónak, retorziónak, fenyegetésnek, pláne önagressziónak nincs helye. Volt, amikor a kereszténység bizonyos évszázadokban nem volt erőszakmentes, de szerencsére ezeken a korokon túljutottunk.

Akkor vagyok közel Istenhez, amikor önmagamhoz is közel kerülök: „...önmagad nem-ismeréséből gőg származik, Isten nem-ismeréséből pedig kétségbeesés”[14] – tanít Szent Bernát. Sokféleképpen lehet ezt leírni, én úgy tudom megfogalmazni, hogy a keresztény önismeret olyan, mint egy egyensúlyi állapot. Nem mozdulatlanság, hanem inkább kiegyensúlyozott éberség. A beszűkültség ellentéte, nyitott mozdulatlanság. Az érzékek: a látás, hallás, szaglás éles és jól definiált. Békesség van az emberben, de ahhoz sincs hozzákötve. Olyan, mint egy nyugodt készenléti állapot, amiből bármi következhet és bármi lehetséges. Mások nyilván máshogy fogalmazzák meg, és más az élményük. Az Isten dolgaiban viszont nincs kizárólagosság, sem uniformitás, csak mindig egyszeri és megismételhetetlenül személyes találkozás. „Isten minden embert a saját módján vezet.”[15]

14 *Cantica sermones*, 37. n. 6. – PL 183, 1403.
15 *A lélek sötét éjszakája*, 73.

Suta és ügyetlen vagyok a lelki fejlődés terén. Sokat bénázom, mert eléggé magamra vagyok utalva. Meg persze Istenre. Formációm alapélménye a folytonos kiszolgáltatottság. Ezért soha nem értettem azokat a lelkeket, akiknek sima és egyszerű volt az útjuk Istenhez. Illetve értem, persze, értem én. Aki vallásos nevelést kapott, nem látott negatív példákat, nem kellett lelki kínokat elszenvednie, azt Isten angyalai hordozták a tenyerükön egész életében. Ha nem lenne bűn, irigyelném őket. Beleszülettek az Isten országába. Én mindig csak „együttment" leszek ott, aki a konyhaablakon mászott be, miután a házőrző kutyák kicakkozták a nadrágját.

Túlságosan hozzászoktunk ahhoz, hogy a szenteket olyanoknak lássuk, mint a templomi szobrokat: mozdulatlannak, változatlannak, tökéletesnek, hibátlannak. A valóságtól semmi sem áll távolabb. Isten és ember kapcsolata éppen olyan, mint egy házasság vagy párkapcsolat vagy barátság. Vannak benne jobb és nehezebb időszakok, vannak mézeshetek és nagy együttgondolkodások, és vannak fájdalmas, embert és kapcsolatot próbáló hullámvölgyek is. Mivel az ember mindig változik és egyik nap így, másik nap másképpen reagál a dolgokra, tele van vágyakkal és személyes akarattal, ezért sohasem képes ugyanolyan és egyforma maradni Istennel kapcsolatos viszonyában sem. Ez a szentek esetében sincs másképp.

A munka a ciszterci élet egyik alappillére. A Regula is hangsúlyozza fontosságát: „akkor igazi szerzetesek, ha kezük munkájából élnek…" (RBen 48.7). Az ókatolikus papoknak magukat kell eltartaniuk, nem a hívek adományaiból élnek és nem kapnak fizetést az egyházközségtől. Ugyanígy szerzeteseink is dolgoznak. Kaufbeureni kolostorunkban biokozmetikumokat állítanak elő és árulnak a testvérek. A kolostor kertjében pedig rendszeresen szerzetesi piacot, „Klostermarkt"-ot rendeznek, ahol a környék szerzetesrendjeivel együtt árulják portékáikat.

Spirituális értelemben is munkát kell végezni, hogy az ember előre haladjon. A lelki munka az imádság, a liturgia és a szeretet cselekedetei. Aki nem akar dolgozni, az sajnos munkabért sem kaphat, vagyis imádság, liturgia és cselekedetek nélkül nem juthat közelebb Isten misztériumaihoz. „Kerüljük a tétlenséget, a haszontalanságok szülőanyját, az erények mostoháját."[16]

16 *Liber*, II. c. 13. n. 22. – PL 182, 425.

A lelki magasságokat rend szerint lelki mélységek váltják. Ez azonban nem rossz, hanem természetes. Nagy szentek sokszor számoltak be hosszú ideig, akár évekig tartó lelki szárazságról és lelki sivatagi vándorlásról, amikor egészen távol érezték magukat Istentől és sokszor már azt sem tudták, hisznek-e egyáltalán valakiben. Olyan papról is hallottam, aki évekig úgy szolgált, hogy közben már nem hitt Istenben. Ilyenkor semmi más nem segít, mint az állhatatos türelem. Semmin nem kell változtatni, nem szabad abbahagyni a rendszeres imát és a szentségekkel való élést, hanem türelemmel el kell fogadni a helyzetet és azt, hogy nincs kivétel a lelki út nehézségeinek elhordozásában. Nagy erőpróba ez a léleknek és az olyan kétségbeesésre, szorongásra, félelemre hajlamos embernek, mint én. Azonban, ahogy a száraz időszak után esős időszak következik, úgy a lelki szárazságot is egyszer csak felváltja a lelki bőség időszaka. Erőt mindig abból a békességből és benső harmóniából lehet meríteni, amit az ember a jobb időszakokban megélt.

Szegénység, tisztaság, engedelmesség. Evangéliumi erényeknek szokás nevezni őket, holott ezek nem is erények, hanem Jézus „szemüvege”, amin át a világot vele együtt szemléljük.

Krisztus meghalt a kereszten. Ahhoz, hogy isteni személyként erre képes legyen, valami különös kellett. Szent Pál apostol azt írja, „kiüresítette önmagát" (Fil 2,7). A teológiában ez a *kenoszisz*, amit valahogy úgy tudok értelmezni, hogy Jézus Krisztus meghaladta önmagát, szlengesen úgy is mondhatom, hogy átlépett a saját árnyékán.

Szerzetesnek lenni nagyjából ugyanezt jelenti. Eljutni az Istenszeretet azon fokára, hogy legalább időlegesen meg tudjam haladni az emberlét sejtszintű és ego-vezérelt működését. Ez nem lemondás, nem fogadalom és nem aszkézis, nem személyiség-vesztés, hanem megkönnyebbülés, egy küszöb, egy határvonal, az árnyékos terület átlépése. (Egyébként, amikor Szent Pál a *kenoszisz*ról írt, szerintem inkább saját magáról írt, mintsem Krisztusról. Sok mindent szeretett volna kivetni magából, eléggé szeretett volna lelkileg „kiürülni", és volt is erre oka.)

Ha bűnt, vétket, hibát követek el, igyekszem fölötte igazi, szívből fakadó bánatra indulni. Ha ez nem adatik meg, akkor sem csüggedek, mert elégséges a tiszta szándék is, amivel meg akarom bánni. Ez és a benső elhatározás, hogy a jövőben igyekszem elkerülni a hasonló cselekedeteket, bocsánatot eszközöl, ha kérem Istentől.

Mi, ókatolikusok egyformán elfogadjuk az egyéni bűnbánatot és a gyónást, én azonban a gyónást javaslom. Csodálatos érzés a feloldozás frissen megnyert szabadsága és az ártatlanság ruhájának képzeletbeli felöltése! A feloldozás olyan szentségi jegy és valóság, amit az egyéni bűnbánat még a legőszintébb bánattal sem tudhat magáénak. Olyan, mintha börtönből szabadulnék. Na, ez a rossz dolgok igazi *kenoszisz*a, kiüresítése.

A gyónás lehetővé teszi, hogy ne csak bizakodjam Isten irgalmában, hanem a szentségi feloldozás által azt tényként tudatosítsam. Így örvendezve, megújulva folytathatom a napjaimat. Ahogy Malakiás próféta írja, a bűnbánat s a gyónás olyan, mint a posztóványolók lúgja, lemarja a vétkeket a lélekről, és megtisztít. (Mal 3,2)

A ciszterci lelkiség kevésbé elvont, mintsem inkább praktikus és gyakolatias, noha Clairvauxi Szent Bernát és a rendből még sokan eljutottak az *unio mysticá*hoz. Ókatolikus ciszterciné lenni számomra annyit tesz, hogy igyekszem Isten jelenlétében élni, szeretnék elmerülni Krisztus közösségében: „Ha az isteni szeretettől megittasodott lélek magát feledi (...), akkor mindenestül elvész Istenben s az Istenség mélyeibe olvad."[17]

17 Clairvauxi Szent Bernát, *De diligentio Deo*, c. 10.

Jézus a teljes benső egységre szeretne elvezetni önmagunkkal és az Atyával. Azt kérte, hogy legyünk egyek, ahogy ő egy az Atyával (Jn 17,11). Ez nem elméleti vagy ideológai egység (ezt az ökumené helytelenül értelmezi így), hanem arra az átfogó, mindent átjáró egységre utal, amikor nem tudunk különbséget tenni Jézus és az Atya lényege között (a teológiában úgy mondjuk: *szubzisztens hüposztaszisz*: egyedi önmagábanvalóság).

Ugyanez az önmagunkkal való egység. Amikor a mindennapi gondolataink, szándékaink és cselekedeteink harmonikusak egymással és önmagunkkal. Ezt akarta Jézus kifejezni, amikor azt mondta: "a szív bőségéből szól a száj." (Lk 6,45) Eltűnik az én - te viszony, és a személyiségen belül eltűnik minden benső ellentmondás vagy meghasonlottság.

Mit jelent a szegénység? Azt, hogy nem köti le a figyelmemet a megélhetés vagy a létfenntartás. Ez nem feltétlenül nincstelenség, inkább a gazdagság és az anyagiasság hiánya. A munka gyümölcse nem foglalkoztat, hanem arra igyekszem összpontosítani, ami fontos: a tartalomra, vagyis a lelkiekre. „A Lélek az, ami éltet, a test nem használ semmit." (Jn 6,63) Mert valóban ott van az ember kincse, ahol a szíve van (Mt 6,21). A vagyontalanság csupán külső jele annak, hogy eltávolítunk mindent az útból, ami elterelné figyelmünket.

Szeretném megszentelni az életemet, ezért nem tartózkodom az emberi élet egyetlen aspektusától és vonatkozásától sem, hanem minden élethelyzetembe meghívom Istent. Ha lenne szexuális életem, még abba is meginvitálnám. Szóval Istenre gondolok és felajánlom neki a munkámat, a szórakozásomat, az ételt, bármit és mindent. Így és ettől lesz teljes az életem, nem valami félreértelmezett, túlhajszolt perfekcionizmustól.

Az élők Istene (Mt 22,32) szerető kegyelmével akar támogatni. Ehhez két dolog kell. Egy, hogy merjek teljes életet élni, és kettő, hogy Isten részese legyen ennek az életnek, mert Istentől lesz teljes. Jézus az ajtó előtt áll és zörget (Jel 3,20). Csak én tudom beengedni, úgy, hogy megtartom parancsait és meghívom minden életeseményembe, a főzéstől a sörözésig, a hálószobától a szószékig. Biblikus értelemben ez a megszentelődés eredeti és igazi értelme, nem valami elvont és világtól elrugaszkodott lelkiség.

Szerzetesként az előbb a teljes életről beszéltem, ami furcsálkodást válthatott ki benned. Aquinoi Szent Tamást szeretném igazolásul idézni: „minél jobban hasonítanak Rá, annál inkább vannak, minél inkább vannak, annál inkább hasonlítanak Rá."[18]

18 Aquinoi Szent Tamás, *Cont. Gent.* III. 21. Praetera

Clairvauxi Szent Bernát korára, a kora-középkorra, a római katolicizmus elveszítette az ősegyházra még jellemző harmonikus kapcsolatát a környező világgal és az emberi természettel. A vallás teljes mértékben lelkivé és szellemivé vált, melynek az anyag és az anyagi világ mindenestül az ellenségévé vált, s a keresztény hitben és lelkiéletben való előrehaladás egyenértékűvé silányult a leértékelt és lebecsült emberi természet fölötti uralom és tudatos elfojtás kétes sikerével.

A keresztény ember példaképe és ideálja a szerzetes lett, aki önmegtartóztató, aszketikus életével az angyalokhoz vált hasonlóvá. A szerzetesrendek számos püspököt adtak az egyházmegyéknek, s ezen szerzetes-püspökök kifejezetten célul tűzték ki, hogy a hívő lakosságot rászoktassák a szerzetesi élet tisztaságára. Ez ellen a törekvés ellen jelentett lázadást a trubadúr költészet, mely a nő ideálja, a harcias, s egyszerre érzékeny férfiúi erények, a lovagiasság és az érzéki hangvétel felé fordult, vagyis az egyházi tendenciákkal szemben kiállt az ember és annak teremtésben kapott jóságának védelme mellett.

Szent Bernát hatalmas tudású humanista volt, jártas a klasszikus irodalomban és költészetben. Mindent hátrahagyva, ciszterci apátként is megmaradt trubadúr költőnek, Istennek írta és zengte himnuszait. Lelkiségének egyik sarokköve volt, hogy a társadalmi vallássá és erkölcsi rendszerré lett, a korban képmutató és földi javakban dúskáló, a testet és a természetet lekicsinylő katolicizmust visszavezette oda, ahonnan az egykor elindult: újra természetvallássá tette, illetve újra lehetőséget adott a keresztényeknek arra, hogy a hitüket természetvallásként éljék meg. A ciszterci grangiák (majorságok) és a földeken végzett kétkezi munka újra összekapcsolta az anyagot és az anyagtalant, és megszentelte azt. „És látta Isten, hogy mindaz, amit alkotott, nagyon jó volt." (Ter 1,31)

Ma, amikor a vetőmagokat genetikailag módosítják, amikor a kovászt térfogatnövelő szerek helyettesítik, amikor természetes anyagok helyett többnyire mesterségeseket használunk, s a természetet megfojtja a döbbenetes mértékű műanyagszennyezés, s amikor az emberek maguk is genetikai úton akarják meghosszabbítani földi életüket, ismét fel kell fedeznünk a teremtést, a természettel való egységünket, melyet megújító lelkiségével mások mellett Szent Bernát adott vissza a kereszténységnek. *Rousseau* azt mondta: „vissza a természethez", Bernát szándéka ugyanez volt, csak hittel kimondva inkább így hangzana: vissza a teremtéshez!

Az angyali életmód (Mt 22,30) kevés ember számára adatik meg, de félreértés ne essék, a szerzetesek ennek ellenére nem angyalok! Sőt, inkább szolgái minden más hívőnek (Mk 9,34). Isten teljes életet szánt az embernek, melybe a szaporodás, tehát inlkuzíve a szexualitás és az élet javaival való boldog élet is bele tartozik, mert mindez Isten ajándéka. A teljes életről csak akkor van joga és lehetősége bárkinek lemondani, ha arra külön hívást kap az Úrtól. Azt gondolom, a szerzetesek azért létezhetnek egyáltalán, hogy lemondásukkal, a teljes élettől való ökéntes absztinenciájukkal egyfajta spirituális húzóerőt adjanak az egyház számára. Bocsánatot kérek a hasonlatért, de ők az egyház lelki igáslovai vagy a Szentlélek serpái, akik a híveknek és a papságnak kitapossák a kegyelem szűk ösvényét, hogy aztán a többiek nagyobb baj és veszély nélkül közlekedhessenek rajta. Ebben semmiféle kiválasztottság nincs, ez rettenetesen kemény és nehéz életmód, igazi lelki teherhordozás. Szerzetesnek lenni, nem valami Buddha-szerű lelkiséget takar, hanem lemondással és szenvedéssel teli küszködést másokért.

A Szentlelket nem irányíthatja senki. Se a karizmatikusok, se a pünkösdiek, se a pápa, senki teremtett ember fia. A Szentlélek héberül fuvallatot, leheletet jelent. Olyan, mint a szél (Jn 3,8), ami irányíthatatlan. Aki a Szentlelket ide-oda küldi és erőhatásokat mutat be vele, az cirkuszi mutatványos, vagy olyan, mint az a hajós, aki a szelet a maga vitorlájába akarja varázsolni az óceán közepén. Az, hogy akkor éppen szél van a vitorlájában, nem jelenti azt, hogy másnap is arra fog fújni. Hálát adok azért, amit épp kapok, és azért is, amit nem kapok. Akkor is, ha a Szentlélek meglátogat, akkor is, ha nem látogat.

A kegyelem jelentése: életerő. Ez mindent elmond. Nincs szükség semmilyen további magyarázatra.

Papnak lenni annyit jelent, hogy a teológiailag és lelki vezetésben képzett, fölszentelt férfi Isten és embertársai szolgálatába szegődik. Szerzetesnek lenni annyit jelent, hogy a hívő ember mindenestül Istennek szenteli magát. Ciszterciné lenni pedig annyit jelent, hogy megpróbálom a munka, az imádság, a szemlélődés, és a szentségek által egészen és mindig Isten jelenlétében élni az életemet, úgy, ahogy Szent Benedek regulája és Clairvauxi Szent Bernát lelkisége azt lehetővé teszi.

Louis-Victor de Broglie fizikus hipotézise szerint az anyagnak van hullámtermészete. Az *Imperial College London* brit egyetem fizikusai 2019-ben fényből hoztak létre anyagot. Csodálattal ámulok a tudomány fejlődésén, pedig a Szentírás mindezt már kétezer évvel ezelőtt megírta. „Kezdetben volt az ige" (Jn 1,1), vagyis a teremtő gondolat, szándék akarat, a lélek *dünamisza*, energiája, ahogy tetszik. Ez az ige (*logosz*) a bibliai héberben az *Isten beszéde* (*davar sel Jahve*). Az ókori görög filozófus, *Khrüszipposz* az emberi lélegzetet leszakadó lélekrésznek gondolta, a zsidóság szerint pedig a lélek (*ruach*) légmozgás, fuvallat. Szent János szerint pedig „az Isten lélek" (Jn 4,24).

Vagyis kezdetben a lélek („Isten Lelke a vizek fölött lebegett") beszéd formájában, hullám természettel rendelkezett („És Isten szólt"), s megjelentek a fotonok („és lett világosság"), majd folyékony halmazállapotú anyag keletkezett („elválasztotta azokat a vizeket, amelyek a boltozat alatt voltak, azoktól, amelyek a boltozat felett voltak"), végül létrejött a szilárd anyag („Tűnjék elő a száraz!"). A bibliai folyamat ugyanaz, mint a tudományos, csak nyilván nem olyan precíz a levezetése, és mitikus az irodalmi stílusa. Az isteni akarat (energia) világosságot formált (fotonokat), mely aztán részecske állapotot vett fel (vizek), majd szilárd halmazállapotot öltött (föld).

A lényeg nem a Biblia tudományos igazolása (erre nincs is szükség), hanem hogy a Szentírás ugyanazt tanítja, amit *Albert Einstein* és a kortárs kvantummechanika: az anyag, a tér és az idő nem állandó, hanem relatív. Van kezdeti és végállapota is. Ma már azt is tudjuk, hogy a világegyetem beláthatatlan billió év múlva, minden valószínűség szerint abszolút nulla fokra hűl, szubatomi szintre esik szét, s végül mozdulatlan, örökkévaló fotontengerré válik. Jézus nagyjából ugyanezt tanította: „Ég és föld elmúlnak, de az én igéim el nem múlnak." (Mt 24,35) Ezért nem

érdemes a mulandóságban biztonságot, állandóságot, kötődést keresni. Mindez csak pillanatnyi, átmeneti állapot. „Mindennek megvan a maga órája, és az ég alatt minden dolog elmúlik a maga idejében.” (Préd 3,1)

Nagy kegyelem, ha az ember semmit nem fojt el és tudatosan arra törekszik, hogy ne legyenek elfojtásai. Amiket kísértéseknek nevezünk, azok a tudattalanunkba száműzött, lelkileg és érzelmileg a szőnyeg alá söpört negatív élmények és a velük kapcsolatos félelmek kitörései. Azért félünk tőlük, mert nem akarunk velük szembenézni. Ha képesek vagyunk úgy tekinteni önmagunkra, hogy semmit, még a legfájdalmasabb élményeinket és tapasztalatainkat sem akarjuk lehasítani és magunk előtt elhazudni, hanem hajlandóak vagyunk velük rendszeresen foglalkozni és törődni (annyira, amennyire szükség van rá), akkor jó eséllyel mentesülünk az elfojtásoktól, és így a kísértések zömétől is.

III. Ince, a kora középkor pápája, *A világ megvetése* című értekezését tartotta főművének. Ez mindent elmond a korról. Ebben a korszakban állt ki Szent Bernát a teremtés jósága mellett. A Clairvaux francia név a latin *clara vallis*-ból ered, jelentése *tiszta völgy*. Mindazt, amit a keresztény világ a pápával egyetemben megvetett, azt ő szeretettel és munkás kézzel ölelte magához és tisztította meg, vagyis tette újra elfogadhatóvá. Cîteaux apátsága újra egységbe foglalta a teremtés jóságát, hasznosságát a lélek tisztaságával. Nekünk szerzeteseknek nem az anyag ellen kell munkálkodnunk, hanem egységet kell teremtenünk anyag és lélek között, megszentelve mindkettőt.

Valahol azt olvastam, hogy korunk betegsége a szeretet, mert a posztmodern ember szentimentális valláspótléka lett. A szeretetet érzelemként definiáljuk és a személyes vágyak kielégítésével kapcsoljuk össze, holott a szeretet, az igazi szeretet egy végső következetességgel meghozott és beteljesített döntés. Olyan mondatot is olvastam egy szélsőséges katolikus teológustól (szerintem már nem is katolikus), hogy „És az Isten ott van, ahol a szeretet". Mekkora tévedés! A dolog épp fordítva van. Ahol Isten van, ott lehet egyedül helyes és igaz szeretet. A szeretet az a döntés, hogy teljesen odaajándékozom magam és átadom magam valakinek – akár Istennek, akár a szerelmemnek – illetve mindenestül, mindörökké és teljességében felvállalom a másikat. Az emberi boldogtalanság oka, hogy nem élünk ezzel a döntési szabadságunkkal és nem akarunk elköteleződni, vagyis érzelmeskedünk, ahelyett, hogy igazán szeretnénk, vagyis elköteleződnénk. „Ha szerettek engem, megtartjátok parancsaimat." (Jn 14,15) Nem fontos, hogy közben mit érzünk.

Ami a ciszterci ókatolikust kissé mássá teszi, mint római ciszterciek, az a *régiség elve*. Amit a római egyházban a rengeteg zsinati dogma és az egyház tanítóhivatalának döntései jelentenek, az az ókatolikus számára az egyházatyák és az egyháztanítók tekintélye, mely az első ezer évvel lezárult. Mindig az az igaz, ami korábbi és hiteles. „...az ősök szentenciáit egymással összevetve megvizsgálja", és azt, amit „ugyanazon egyetértéssel, nagy számban, hűségesen tartottak, írtak és tanítottak, (...) minden kétkedés nélkül hinnie kell."[19]

19 Lerini Szent Vince, *Commonitorium*, III.

Római ciszterci testvéreink, a zirci apátság megalapításának nyolcszázadik évfordulójára kiadtak egy remek könyvet. Szerintem tökéletesen foglaltálk össze a ciszterci lelkiség jellemzőit, amiket én egyben a boldog emberi élet receptjének is tartok.

„alázatossá lenni (...), jól végezni napi munkánkat (...), türelemmel és jó lélekkel elviselni testi és lelki gyengeségeinket (...), szeretni ellenségeinket (...), elfogadni az öregkort és a halált..."[20] Fontold meg ezeket te is.

20 *Ciszterci lelkiség*, 80.

Szent Benedek Regulájának és Szent Bernát lelkiségének alapköve az *alázatosság*. A Regula a 7., leghosszabb fejezetet szenteli neki, Szent Bernát pedig szüntelenül erről beszélt és írt. Amikor valahol fölemlegetem – akár felszentelt papok közt – jelemzően megkeményedő arcvonásokat látok. A mai ember nem szíveli az alázatosságot. Valahogy úgy van vele, ahogy az ókorban, mgevetendőnek és alantasnak találták. Holott az alázatosság nem behódolást jelent, hanem lelki rugalmasságot. Az alázatos ember el tudja fogadni az életeseményeit, az őt érő külső hatásokat, mi több, igyekszik megtalálni a lelki hasznukat. Alázatosnak lenni jó! „Ha a megdicsőült Jézust kívánod látni, előbb az alázatos Jézusra tekints."[21]

21 *Dominica*, I. Nov. 1. n. 2. – PL 183, 944.

A másik, ma ijesztőnek ható erény az *engedelmesség*. Azt gondolhatnád, egyszerű fogalom, pedig valójában olyan, mint egy buja erdő. A latin *observantia* jelentése: figyelem, tiszteletadás, engedelmesség. Igei alakja, az *observatio*: megfigyelés, szemmeltartás, gondosság, lelkiismeretesség, engedelmeskedés. Ám az idők során számos szinonima kapcsolódott hozzá és jelentéstartalma Szent Ágostonnak, Nagy Szent Leónak és Aquinoi Szent Tamásnak köszönhetően kibővült. Szent Ambrus áhítatként (*devotio*) fordította. A szerzetesi irodalomban igei alakja a gyakoribb és a parancsok, a Regula és az erények megtartására való törekvést, ügyelést, éberséget, majd a XIV-XV. századtól, az obszerváns rendek megjelenésétől leginkább *fegyelme*t jelent. A ciszterci rend szigorú ágában, a trappista rend elnevezésében is így szerepel: *Ordo Cisterciensium Reformatorum Strictioris Observantiæ*.[22]

Szent Benedek Regulájában az *observatio*, *engedelmeskedés* öt alkalommal fordul elő.

A 3.11 versben: „De maga az apát is mindent istenfélelemmel és a Regula megtartásával (**observatione*) tegyen..."

A 49. rész címzése így szól: „ A negyvennapi böjt megtartása", vagyis „De quadragesimae observatione".

A 60.9 a monostorba belépni szándékozóról így ír: „...csak akkor, ha ők is megígérik a Regula megtartását (**observatione*) és állhatatosságukat."

A 73. rész címzése így szól: „A regula nem foglalja magában a tökéletesség minden szabályát (**observatio*)"

A 73.2 versben ez található: „Aki egyébként a szerzetesélet tökéletességére igyekszik, annak számára ott vannak a szent atyák tanításai, és azok megtartása (**observatio*) elvezeti az embert a tökéletesség magasságára."

Tehát engedelmesnek lenni, egyben kitartást, megtartást, megmara-

22 Puskely Mária, *A keresztény szerzetesség*, Budapest: Kairosz Kiadó, 2006., 538.

dást, egyfajta férfias beleállást is jelent a szentségi életbe: „Kész vagyok és nem vonakodom, hogy rendeleteidet megtartsam.” (Zsolt 119,60)

Az engedelmesség elvezet minket egy másik fontos szerzetesi értékhez, a *stabilitás*hoz. Ez leginkább megmaradást jelent az anyakolostorban, illetve spirituális értelemben állandóságot, állhatatosságot, kitartást: „a nehézségek és kellemetlenségek között is, sőt az elszenvedett méltánytalanságok ellenére is, csendesen, jó lélekkel megőrzi türelmét…" (RBen 7,35). Ebben a készségben sem ajánlom az erőszakot, erőltetést, hanem sokkal inkább a belátást és a szelídséget. Ahogy egy férj és feleség, ha valóban szeretik egymást, szeretettel kitartanak egymás mellet jóban és rosszban, úgy a szerzetesnek is csak szeretettel van esélye megmaradni nehéz hivatásában vagy „türelmében", azaz törekvésében.

A Szentlélek hét ajándéka: a bölcsesség, az értelem, a tanács, az erősség, a tudás és jámborság, valamint az Úr félelmének lelke. (Iz 11,2-3) Valamennyi benső, lelki ajándék, nem véletlenül, hiszen a Lélektől nem külsődleges csodákat és attrakciókat kell várni, hanem a benső lét igazságát (Róm 8,10), tanítását (Lk 12,12), állhatatosságát (Ap Csel 1,14), megerősödését (Péld 28,25). Botorság azt hinni, hogy a szentek nem lesznek rákosak, nem kapnak infarktust vagy sztrókot, nem szenvednek épp annyit, ha nem sokkal többet, mint mások. A szent szentsége abban áll, hogy ezeket miként éli meg, hogyan viszonyul a szenvedéshez. A szent a szenvedésben is Istennel marad. „...viselj el mindent őérte, ki sokkkal többet tűrt érted..."[23]

23 *In tempore Resurrectionis tempore sermones*, 2. n. 11. ; PL 183, 902.

Azt a pillanatot, amikor Isten jelenlétére méltat, csak a *jelen lét* kifejezésével tudom visszaadni. A német nyelv azt mondja: *Ich bin mit meinem Dasein zufrieden*. Ez a fogalom, a – *Martin Heidegger* nyomán – *Dasein,* a jelen pillanat teljes tudatosítását, tudatosságát jelenti, melyben egyszer csak jelen van Isten, s a meglepetés, a megmagyarázhatatlan lelki találkozás csodálkozása szinte polaroid fotóvá merevíti a pillanatot. Ilyenkor igyekszem meg se mozdulni, alig lélegezni, s csupán jelen lenni. Számomra ezek a pillanatok a hitéletem legnagyobb pillanatai és ajándékai. Sajnos nem tudok többet mondani erről, és sajnos – be kell vallanom – nagyon ritkák.

Blaise Pascal, az egyik legfényesebb keresztény elme, élete egy rövid, de fontos és jelentős szakaszát Rendünk névadó monostorában, a Port-Royal ciszterci kolostorban töltötte, Párizs mellett. Teológiai, szellemi munkássága a Krisztussal való közösségre épült. „Vigasztalódjál: nem keresnél, ha már meg nem találtál volna." – írta. Van ennél szebb, komolyabb, felemelőbb lelki örökség?

Ehhez kacsolódik a *csönd*. A szerzetességben a csend a misztikus csöndet, az Isten jelenlétében való szemlélődő időzést jelenti. (RBen 6.6; 48.5) „Ha a szavak hirtelen leválnak ajkadról, ha csend borul lelkedre, s ha ez gyakran ismétlődik, akkor tudd, hogy beléptél a hésychia állapotába...” (Ninivei Izsák, VII. század)

Cîteaux *Kis Exordiuma* azt írja, a szerzetesek „szenvedélyesebben szeressék mind a helyet, mind a Szent Regula megtartását (*locum et obervantiam sanctae Regulae ament*)…" (1,4), valamint „ezért a magányért jöttek (…), hogy hivatásukat a Szent Regula megtartásával gyakorolják. (*Profession suam observantia sanctae Regulae adimplerent.*)" (III, 6.)

Megint az engedelmesség kerül elénk. Ezek a terminusok: megtartás, engedelmesség, szeretet, magány, mind-mind ugyanannak a fának az ágai. Nem kategóriák, és szerintem nincsenek fokozatok sem. Valójában ez mind egyetlen kifejezés, egyetlen döntés, egyetlen készség, mind egyetlen dolog, egyetlen lelkület csupán. Szeretem, ahogy szép lassan sok minden leegyszerűsödik, és csitul.

Az *Exordium Parvum*ban így írnak Cîteaux alapítói önmagukról: „fáradhatatlanul viseltük napjaink nehézségeit és a hőséget; az utolsó leheletig izzadva a szűk és keskeny ösvényen, melyet a Regula kijelöl”.[24]

Így kezdődik a ciszterci legendárium, mely azonnal mosolyt csal az arcomra, mert mitikus távlatokba és héroszi tipológiába csomagolja a vélhetően sokkal prózaibb kolostor-alapítást. Az irat később azt mondja, hogy az Új Monostor számára kivaálsztott hely valóságos vadon volt: „ritkán közelített felé ember, a vadon és a tövisbokrok nagysága miatt és mert csak vadállatok lakták.” (III. 3.) Az *Exordium Parvum* a latin „heremum” kifejezést használja, ami sivatagot jelent, ám jól tudjuk, hogy Burgundia sosem volt sivatagos terület, sem pedig vadon. Ekkoriban már megművelt agrikulturákis vidéknek számított. Eredettörténetünkben a képzelet színei kaptak szárnyra, de nem ok nélkül.

Szent Benedek Regulája megemlíti, hogy csak azok vonulnak a pusztaságba, akik eléggé felkészültek és edzettek a magányos harchoz (RBen 1.5). A sivatag hagyománya valójában az MTörv 32,10 képén alapszik, mely „locus horriblis et vastæ solitudinis”-ról ír: „Megtalálta a puszta földjén a borzalom és a kietlen sivatag helyén”, a ciszterci tradíció így őrizte meg a Szentírás, a sivatagi atyák és a Regula örökségét.

Ma már tudjuk, hogy ez a mitikus irodalmiság nem a történelmi tényekről szól, hanem a lelkiségről. A sivatag mítosza közvetlen mitikus és spirituális kapcsolatot teremtett Cîteaux alapító atyái, a hajdanvolt sivatagi atyák, mi több, a pusztában vándorló zsidó nép vagy a pusztában élő Keresztelő Szent János között.[25] Sőt, az első ciszterciek megjegyzik, hogy ezt hagyományozzák utódaikra is. A ciszterci legendárium tehát egyetlen eleven szakrális hagyományba ragasztja össze a múltat, az alapítókat, és minket, kései utódokat.

24 *Exordium Parvum*, 0.5b-6; RBen 0.48.

25 Urbán Máté, *A két Szent Bernát pusztasága és Paradicsoma*, 46-47.

Megkérdeztem magamat, miért is akarok szerzetes lenni? Aztán szintén *Pascal*nál találtam meg a legjobban megfogalmazott választ: „...nincs jó az Isten megismerése nélkül, és abban a mértékben boldog valaki, amilyen mértékben ehhez a megismeréshez közelebb jutott. A legnagyobb boldogság: Őt bizonyossággal felismerni, és olyan mértékben boldogtalan az ember, amennyire távol van ettől."[26] Magyarán, a válasz a boldogság.

26 op. cit., Pascal, Blaise, *Az ember nagyságsa és nyomorúsága*, 66.

O beata solitudo, o sola beatitudo![27] Jézus számos alkalommal és rendszeresen egyedül maradt, hogy elmélyülten és zavartalanul imádkozhasson, együtt lehessen az Atyával (Jn 11,54; Mk 1,45), de a három kísértést is a pusztai magányban kellett kiállnia (Lk 4,1). A szemlélődéshez és benső munkához, Krisztus és Isten közösségéhez a szerzetesnek is egyedül kell maradnia. A kolostor és a fogadalmak nem a teremtett világtól zárnak el, hanem a világias hatásoktól és gondolkodásmódtól. Ahogy *Comenius* írta: „Csak azzal törődj, amire elhívtalak, és azt az utat járd, amelyet én mutattam neked. A világban, amíg ott hagylak, légy vándor, hasznbérlő, jövevény és vendég: itt nálam aztán családtag leszel, s megadatik neked az égilakók jussa."[28]

27 Latin mondás: Ó, boldog egyedüllét, ó, egyedüli boldogság!
28 Comenius, A. J., *A világ útvesztője és a szív paradicsoma*, 210.

A lelki élet dinamikája – legalábbis az én tapasztalatom szerint – olyan, mint egy hatalmas inga. Miután kilendül az életszentség irányába, szükségszerűen átleng az ellenkező irányba is. Ilyenkor a lelki boldogságot és Isten közelségét felváltják a kísértések, próbatételek, gyarló érzések és gondolatok. Ezt nevezik lelki szárazságnak, kísértésnek, lelki sivatagnak is. Ráadásul minél inkább kileng az inga az életszentség felé, annál nagyobb az ellenirányú mozgás és vele együtt a nehézségek és megpróbáltatások özöne is. A klasszikus szerzetesi irodalom inkább az időjárás változásához, szeszélyes voltához vagy az árapály jelenséghez hasonlítja a lelki életet.[29] Mindegy, hogyan írjuk le, sok nehézséget, sok mennyei minőségű örömöt, és nagy lelki kiszolgáltatottságot jelent a lélek ösvényein járni. A szerzetesi lelkiségnek semmi köze ahhoz az idealizált képhez, ami az emberek fejében általában lenni szokott a szerzetesekről.

29 Müller Lajos, *Aszkétika és misztika*, 323.

Thomas Keating trappista szerzetes, nyugalmazott apát, pszichológus, lelki vezető, a *centering prayer* tanítója hatalmas tudású pap és szellemi ember volt. Ezzel együtt szerintem van, amiben tévedett. Szörnyen röstellem, hogy ilyet leírok, de nem tudom szó nélkül hagyni. Azt írta: »Átlagos és általános pszichológiai tudatszintünk alatt helyezkedik el tudatunk spirituális szintje, ahol értelmünk és akaratunk a maguk sajátos spirituális módján működik. Ennél is mélyebben, vagy ennél is közelebb a „középponthoz", rejlik Isten bennlakozása: itt van jelen Isten energiája...«[30]

Thomas atya szerintem a tudattalanról beszélt, ami az ember lelki árnyékvilága. Olyan, mint egy fekete lyuk, minden sérelmet, érzelmet, elfojtást elnyel, s a tudat még csak kapcsolatot sem képes teremteni vele. Onnan csak az szabadul ki, amit a tudattalan ösztönösen kivet magából. Radikálisabban úgy is mondhatom, hogy a tudattalan minden ember saját, személyes pokla. Istent azonban a kereszténység nem véletlenül „helyezi" a mennybe. Ezért a lelki élet és lelki munka mindig fölfelé irányuló törekvés. Az ellenkező irány életveszélyes – természetesen spirituális értelemben. „...fölfelé törekvő cselekedeteinkkel olyan létrát kell felállítanunk, amilyen Jákobnak jelent meg álmában, s amelyen angyalokat látott fölemelkedni és alászállani" (RBen 7.6). Ha jót akarsz, sose kezdj lefelé mászni.

30 Keating, Thomas, *Bensőséges kapcsolatban Istennel*, Magyarszék, Sarutlan Kármelita Nővérek, 2020., 65.

A tudattalan kétezer éve nagyon komoly feladvány a szerzetesek számára. A kísértések forrása a tudattalan, ahonnan a lelki tökéletesedés ellenében hatni kívánó ösztönvágyak és elfojtások törnek elő. Mivel azonban Isten az embert a maga képmására (Ter 1,27) és nagyon jónak teremtette (Ter 1,31), a lelki életet élni akaró embernek el kell fogadnia önnön kettősségét, a saját magában rejlő fény- és árnyékvilágot. „Egyszóval: az ember felismeri, hogy nyomorult. Nyomorúságos, mert az. De ugyanakkor igen nagy, mert ezt belátja."[31] Sőt, az egész lelki élet arra igyekvő törekvés, hogy a kettő: a tudat és a tudattalan, a fény és a sötétség, a jó és a rossz végre harmonikus és egyensúlyi egységbe kerüljön. A lelki út ezért spirituális békeszerzés (Mt 5,9), mely Isten fiává tesz.

31 op. cit., Pascal, Blease, *Az ember nagysága és nyomorúsága*, 70.

Végül mindig ugyanoda jutok vissza. 2011-ben, írtam egy kis tanulmányt Szent Pál apostol levélirodalmának egyik kulcskifejezéséről, az *en Christo einai*-ról, vagyis a „Krisztusban létel”-ről. Akkor nem jutottam tovább a fogalom és a hozzá tartozó hatástörténet leírásánál, s annyiban tudtam összegezni, hogy valamilyen mély lelki tapasztalásra utal, de nem igazán értettem, mire. Azt gondolom, maga a tény, hogy ez a fogalom elkezdett foglalkoztatni, már a Szentlélek inspirációja volt. Most, tizenegy évvel később, noha nem eleget, de már sokkal többet tudok róla, sőt, azt gondolom, szerzetesi életemnek ez fogalom a fókuszpontja. Krisztusban lenni vagy Krisztus legyen énbennem (Gal 2,20; 2Kor 11,10; 12,9). Más már nem érdekel különösebben.

„...az idők teljességében mindent, ami a mennyben és a földön van, Krisztusban foglal össze" (Ef 1,10). Szerzetesi formációm egyik legfontosabb eszköze a polaritásfilozófia. Korábban is fejtegettem, mint *conjunctio oppositorum*ot, ám még néhány mondatot szeretnék ennek szentelni.

Lélektani oldalról *Bijan Amini* kezdte leírni, hogy az általunk tételezett jó és rossz, szép és csúnya, vagyis az ellentétpárok csak egyszerre létezhetnek és egymást mindenkor feltételezik. Ugyanígy az élethelyzetek, életesemények is ebben a polaritásban működnek: az örömöt szükségszerűen üröm követi, a boldogságot szomorúság, és így tovább (Préd 3,1). Mindez azt jelenti, hogy a krízishelyzetek az egyik pólust adják, míg a másik pólus az ezekből való kilábalás, a megújulás folyamata, amit *Elisabeth Lukas* érési folyamatnak nevez.[32]

Kifejezetten szerzetessé érésem feladatának tartom, hogy az életeseményeimben a kudarcokat és a nagy örömök, a pozitív események váltakozását érési szakaszokként éljem meg, a számomra jó és rossz, kedvező és kedvezőtlen eseményeket és benyomásokat pedig Isten teljességének összetartozó párjaiként igyekezzem szemlélni. Szent Pál fenti szavai számomra azt jelentik, hogy a lelki úton járó ember előbb-utóbb el kell, hogy jusson arra a szemléletre, amikor megszűnik vagy legalább részben megszűnik az ellentétek harca, és Krisztusban minden egységet alkot. „Mert úgy tetszett Istennek, hogy az egész teljesség benne lakjék" (Kol 1,19); és „valamennyien az ő teljességéből részesedtünk" (Jn 1,16). Logikus, hogy a teljesség csak teljességre vezethet.

32 Lukas, Elisabeth, *Spirituális lélektan*, 20-21.

...közel van Isten országa!" (Lk 21,31) Nem, hogy közel van, hanem „nincs is semmi, ami közelebb lehetne, mert „bennetek van és bennetek is marad" (Jn 14,17). Istennel egyedül önmagunkban találkozhatunk (1Jn 4,4), és Krisztus is bennünk jelenik meg (Róm 8,10; 2 Kor 13,5), ahogy a Szentlélek is bennünk nyilvánul meg (1Kor 6,19). A Szentírás pontatlan, amikor Jézus szavait így fordítja: „ahol ketten vagy hárman összegyűlnek az én nevemben, ott vagyok közöttük" (Mt 18,20), mert az „ἐν μέσῳ αὐτῶν" jelentése inkább az, hogy „ott vagyok a közepükben", ami pedig ugyancsak a benső lelki jelenlétre utal. Ezért az igazi monostor és klauzúra én vagyok saját magam számára. Ha Krisztussal szeretnék találkozni és együtt lenni, akkor ebbe a benső szobába húzódom vissza (Mt 6,6). A világ mindent külsőségekben és külsődlegesen szeretne megélni, de a lelki utat nem lehet szájtáti látványosságok közt meglelni. Hiába mutogatnak egyesek csodákat, Jézus jóelőre figyelmeztetett: »„Íme, itt a Messiás!", vagy „Ott van!", ne higgyétek!« (Mt 24,23) Hagyd a világot, hagyd a csodákat, és indulj el befelé.

Krisztus jelenlétéért, a *Dasein* élményéért nem lehet erőfeszítéseket tenni. Szemben a klasszikus, moralitásra, erények munkálására épülő, érdemszerző gondolkodással – ami szerintem lélektani tévút –, kiállok amellett, hogy a kegyelemért nem lehet megdolgozni (Ef 2,8), és nem is lehet kiérdemelni azt (Dán 9, 18). A szemlélődés – mely elvezet a jelenlétre – lassú, rejtett tudatosodási folyamat.[33]

„Láttam az éjjeli látomásban, hogy íme, az ég felhőin valaki közeledik." (Dán 7,13) A prófécia pszichológiai vízió és képes beszéd. Úgy látjuk, hogy Jézus Krisztus érkezik hozzánk, valójában mi jutunk el az Ő közösségére és jelenlétére, az Ő színe elé. A felhők azt a gomolygó lelki és gondolati homályt írják le, melyből lassacskán kibontakozik és felismerhetővé válik, hogy ki elé érkezünk, valamint arra utalnak, hogy nem földi, nem anyagi, hanem lelki síkon zajlik a találkozás. Az sem véletlen, hogy a prófécia nem fejtegeti tvább a dolgot, csak annyit mond: „Olyan volt, mint az Emberfia."; illetve: „látni fogják az Emberfiát, amint eljön az ég felhőin hatalommal és nagy dicsőséggel" (Mt 24,30). Azért, mert maga a találkozás ténye, megtörténése a fontos. Minden más már a hatalomban és dicsőségben való jelenlét, *Dasein*.

33 Thomas Keating, *A lélek gyümölcsi és ajándékai*, 19.

Kapcsolat és jelenlét. Ebben tudom összegezni a hitemet, a papi tevékenységemet, a szerzetesi elhívásomat és benső irányultságomat: „szemtől szembe, úgy, ahogy az ember a barátjával szokott beszélni" (Kiv 33,11). Kapcsolat és jelenlét.

Felhasznált irodalom

Pascal, Blaise, *Az ember nagyságsa és nyomorúsága*. Budapest, Kairosz Kiadó, 2010.

Körner, Reinhard, *A lélek sötét éjszakája*. Budapest, Jel Kiadó, 2015.

Szent Benedek Regulája. Pannonhalma, Bencés Kiadó, 1995.

sz. n., *Ciszterci lelkiség*. Eisenstadt, Prugg Verlag, 1982.

Clairvauxi Szent Bernát, *A kegyelemről és a szabad elhatározásról*. Budapest, Paulus Hungarus – Kairosz Kiadó, 2002.

Comenius, Amos, Joannes, *A világ útvesztője és a szív paradicsoma*. Bratislava, Madách Kiadó, 1977.

Gilson, Étienne, *A középkori filozófia szelleme*. Budapest, Paulus Hungarus – Kairosz Kiadó, 2000.

Gilson, Étienne, *A középkori filozófia története*. Budapest, Kairosz Kiadó, 2015.

Golenszky, Kandid, *Lucere et ardere*. Budapest, Korda Rt., 1944.

Keating, Thomas, *Bensőséges kapcsolatban Istennel*. Magyarszék, Sarutlan Kármelita Nővérek, 2020.

Keating, Thomas, *A lélek gyümölcsi és ajándékai*. Magyarszék, Sarutlan Kármelita Nővérek, 2017.

Lerinumi Szent Vince, *Az igaz hit védelmében*. Budapest, Jel Kiadó, 2011.

Lukas, Elisabeth, *Spirituális lélektan*. Budapest, Új Ember Kiadó, 2002.

Müller Lajos, *Aszketika és misztika.*, I.-II., Budapest, Korda Rt. kiadása, 1932.

Puskely Mária, *A keresztény szerzetesség történeti fogalomtára*. Budapest, Kairosz Kiadó, 2006.
Urbán Máté, A két Szent Bernát pusztasága és Paradicsoma, in *Micæ mediævales II.*, (szerkk: Péterfi B. – Vadas A. – Mikó G. – Jakab P.), Budapest: ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, 2012., 46-47.

Vajda Ödön, *Szent Bernát Clairvauxi apát élete és művei.* Budapest, Hornyánszky Viktor *könyvnyomExordium Parvumdája*, 1899.